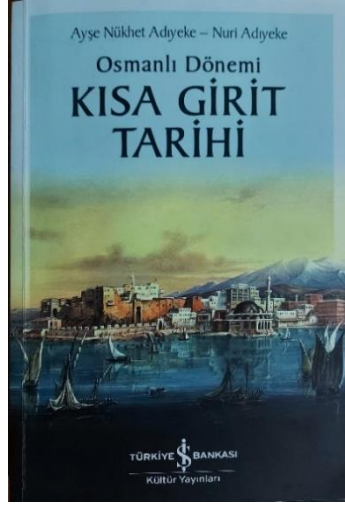

**AYŞE NÜKHET ADIYEKE – NURİ ADIYEKE,
OSMANLI DÖNEMİ KISA GİRİT TARİHİ,
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI,
İSTANBUL, 2021, 406 SAYFA**

Özgün KABACAOĞLU*

Bir toplumun tarih zihniyetini etkileyen, temelde birbiriyle bağlantılı ama çıktuları bakımından farklı iki tarihçilik kolu bulunur. Bunlar; popüler tarihçilik ve akademik tarihçiliktir. Bu iki ayrı kolun çıktuları yani ilgili kitap ve diğer ürünleri de kendine has özellikler taşır. Örneğin bir akademik kitaptan beklenen şey; belirli bir kurama uygun olarak, belli bir araştırma yöntemiyle birlikte kaynakları takip etmesi, meseleleri böyle ele almasıdır. Bir popüler çalışmadaysa bu tarz bir yaklaşımın olması gerekmez. Ana kaygı bilimin ürettiği sonuçları uygun dille topluma aktarmak-yaygınlaştırmaktır.

Bu noktada da bir hususun altı çizilmelidir. Buna göre her ne kadar iki ayrı tarihçilik uğraşı mevcut olsa da işin doğası gereği popüler tarihçiliğin kökleri akademik tarihçilikten beslenir. Zira popüler tarihçilikte amaç, bilimsel bilginin

* *Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, ozgunkabacaoğlu@gmail.com ,
ORCID: 0000-0002-3665-2903*

Makale Geliş Tarihi: 12.02.2022, Makale Kabul Tarihi: 20.02.2022

doğru biçimde aktarılmasıdır. Nitekim popüler eserin aktaracağı bilgi de akademik-bilimsel tarihçilik sonucu oluşan bilgi toplamından seçilir. Bu nedenle de popüler eseri üretenin bir noktada akademik dünyayı bilmesi, içinden olmasa da dirsek temasında olması gerekir. Lakin bilhassa ülkemizde popüler tarihçilik, işin ehlinde yani bilimsel tarihi hakkıyla araştırmış olanlardan azade üretilir. Bu haliyle de maddi bilgi hataları ve çoğu zaman da ideolojik ön yargılarla doludur. Popüler tarih eserlerinin akademik bilgiden yoksun tarzda yazılmasının önemli nedenlerinden birisi ise akademik tarihi bilen, bu konuya yıllarını vermiş bilimsel tarihçilerin popüler tarih eseri üretimine gerekli ilgiyi ve dikkati göstermemesidir.

Bu sorunu dikkatimize sunan Adıyeke çifti ise yazdıkları kitabın bu eksikliği bir nebze olsun giderebilmesi için kaleme alındığını aktarmaktadır. Lakin bu noktada dikkatimize bir eksikliği daha sunan müellifler, literatürde Osmanlı tarihini popüler tarih biçiminde ele alan çalışmalar olduğunu hatırlatırken, Girit tarihi ile ilgili böyle bir çalışmanın olmadığını, popüler tarih anlamında Girit ile ilgili bilgi almak isteyen bireylerin eksiklik ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedir. Bu eksikliği gidermek için de Girit tarihini popüler bir eser içinde ele almak istediklerini belirtmişlerdir.¹

Eseri yazmaları hususunda kendilerine ilham-cesaret veren şeyi ise kitabın giriş kısmının (s. 1-13) ilk satırlarında açıklayan yazarlar, belirttikleri üzere, Girit'ten Türkiye'ye göç etmiş olan, Türkiye'de kısaca Giritliler olarak anılan grubun varlığının, onların örgütlü halde köklerinden kopmama arzularının kendilerine cesaret verdiğini aktarmışlardır. Sonrasında yazarlar giriş bölümüne eserin yazılışı sırasında yardımını gördükleri kişilerle devam etmişlerdir. Ardından, Osmanlı dönemi Girit tarihinin yazımında, Osmanlı arşivlerinde yapılan araştırmaların yeri ve önemi tespit edilmektedir.

İleri teknik beceri gerektiren Osmanlı ve ilaveten diğer yabancı arşivlerin kullanımının ise tarihin bilimsel ele alımında oldukça önemli olduğunu aktaran kitap, burada profesyonel tarihçiliğin önemini de vurgulamıştır. İlaveten profesyonel tarihçiliğin sonuçlarının, kaleme aldıkları bu eserin arka planını oluşturduğunu belirtmişlerdir.² Nitekim mevzu bahis eseri yazan yazarlar, Osmanlı dönemi Girit tarihi konusunda uzmanlaşmış, genel manada da yeni çağ Osmanlı tarihi konusunda akademik çalışmalara imza atmışlardır. Bu eser de kendi deyimleriyle otuz yılı aşan bilimsel çalışmalarının üzerine yükselmiştir.³

Bu haliyle Girit'in Osmanlı dönemini genel hatlarıyla anlatmaya çalışan eser, akademik olmama ve bu haliyle daha geniş kitlelere ulaşılabilir olma hedefiyle

¹ Ayşe Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, *Osmanlı Döneminde Kısa Girit Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 1-11.

² A.g.e., s. 5-6.

³ A.g.e., s. 1.

kaynaklarını dipnot olarak vermeden kaçınmış, lakin geniş bir seçilmiş kaynakçayı da içinde barındırmıştır. Burada hem yazarların kendi çalışmaları hem de doğrudan alıntı yapılmış ya da yararlanılmış kaynakları bulunmaktadır.⁴

Bu doğrultuda devam eden kitabın ana metin kısmı ise giriş, dört alt bölüm ve sonsözden oluşmaktadır. Birinci bölümde (s. 15-62) ilk olarak Girit'in coğrafyasından ve coğrafyanın siyasi ve sosyal tarihi nasıl şekillendirdiğinden bahsedilir. Ardından, sırasıyla Girit'in Helen ve Bizans dönemleriyle ilgili bilgiler sunulur. Sonrasında adanın İslam ordularınca fethedildiği hatırlatılır. Bu minvalde de 824 – 961 yılları arasındaki Arap-İslam dönemi okura sunulur. Bu alt bölümde dikkatimize verildiği üzere günümüzde adada yaşanan İslam döneminden neredeyse hiçbir maddi eser kalmamıştır.⁵ Bu hal ise dikkate değerdir. Zira adada tam bir deislamizasyonun yaşandığı görülür. Bu sonuç Avrupa kültürünün öteki ile olan ilişkini de düşündürmemizi gerektirir.

Kitap deislamizasyon tespitini yaptıktan sonra ise Arap egemenliğini ardından gelen, Bizans ve ardından Venedik dönemlerini açıklamaya devam eder. Girit'te, Venedik döneminin yarattığı artı ve eksilerle Osmanlı dönemine giriş yapıldığı, lakin bu geçişin de oldukça büyük bir askeri mücadele sonucunda gerçekleşebildiği aktarılır.⁶

Bu haliyle Girit'in fethi sürecinin işlenerek sonlandığı birinci bölüm ardından da ikinci bölümde (s. 63-185) karşımıza Osmanlı yönetimi altında Girit'in halihazırda çıkmaktadır. Burada Girit'te yapılan mimari eserler, bazı görsel verilerle desteklenerek okura tanıtıldığı gibi,⁷ Girit'e özgü olan kimi idari özellikler de okura sunulur.⁸

Bu tespitler bir yana, eserin bu bölümünde önemli bir iddiası mevcuttur. Buna göre, Girit'te geniş ölçüde, yani demografik dengiyi değiştirecek biçimde ihtida hareketi yaşanmıştır. Bu hareket, Giritli Türkleri, diğer mübadil gruplardan ayrı bir yere koyar. Zira müelliflerin tespit ettiği üzere adanın genel Müslüman nüfusu, Anadolu'dan göç eden Türk dilli Müslümanlarla değil, kendileri isteyerek İslam'ı seçen, adanın Osmanlı öncesi sakini olan Rum dilli kişilerden oluşur. Bu hal de Girit mübadillerinin çoğunluğunun seçerek Türk olduklarını ortaya koyar. Lakin bu noktada önemli bir soru karşımıza çıkar; geniş kesimlere yayılan ihtida hareketinin neden Balkanların genelinde de yaşanmadığı cevaplanmalıdır. Burada yazarlar, toplu ihtida hareketlerine devletin izin vermediğini, zira genel ahengi

⁴ A.g.e., s. 11.

⁵ A.g.e., s. 26-29.

⁶ A.g.e., s. 30-62.

⁷ A.g.e., s. 71, 77 vd.

⁸ A.g.e., s. 66.

bozmasının istenmediğini, bu nedenle ancak bazı özel hallerde ihtidaların toplu olabildiğini belirtir. Böylesi yerler Bosna gibi bazı bölgeler ve Girit ile sınırlıdır.⁹ Nihayetinde de bu savın akademi tarafından ayrıntısıyla tartışılmaya devam etmesi faydalı olacaktır.

Eser üçüncü bölümde (s. 187-308) ise adanın Osmanlı idaresinden kopuş sürecini, muhtariyete kadar Girit'i anlatır. Bu süreçteki milliyetçi Yunan Ayaklanmasının etkilerini de inceleyen yazarlar, önemli bir tespitte bulunur. Bu dönemde genel Müslüman halkın ve hatta yerli askerlerin, ayaklanmalar karşısında sessiz kaldıklarını aktaran yazarlar, bu sessizliğin ayaklanmalara destek anlamına gelmediğini vurgular. Sessizliğin nedeni, ada toplumunun modern dönemin ürünü olan milliyetçilik görüşlerine yabancı olmasıdır. Bu nedenle de ayaklanmaların içeriğini algılayamaz ve Osmanlı tarafı ile Yunan milliyetçiliği arasında bir tercihte bulunmadan duruma karşı tarafsız kalırlar.¹⁰ Lakin adada yaşayan Müslümanların duyarsızlığı bir yana, adada yaşayan kimi Rumlar da milliyetçi ayaklanmalara destek vermişlerdir. Bu asimetri adada Osmanlı yönetimini zora sokmuştur.¹¹

Bu haliyle gelişen ayaklanmaların akabinde de adım adım Osmanlı'dan kopan adanın, modern çağdaki tarihi serüveninin, Yunanistan'a katılmasının anlatıldığı dördüncü bölümde (s. 309-370) ise adanın Osmanlı'dan kopuşu sürecinde gelişen yeni sosyal dokusu irdelenmeye devam edilir. Tarihin uzun aşamalarında adım adım adanın Osmanlı'dan kopuşunu, Yunanistan'ın bir parçası haline gelmesini açıklar eser. Ardından günümüzde etkileri halen daha hissedilen Girit'ten Anadolu'ya doğru akan göçlere, daha doğrusu kitabın ifadesiyle adadan Müslüman nüfusun kaçışına, 1896 – 1912 dönemine denk gelen Girit göçlerine dikkatimiz çekilir. Türklerin adayı terk etmek zorunda kalmasının ana nedeninin, Girit'te Osmanlı egemenliğinin tekrar canlanmasını engellemek isteyen Yunan-Rum yönetiminin Türklere yönelik baskıları olduğu görülür. Bu siyasal hedefler sonucunda da çeşitli mezalimlere uğrayan Türklerin adadan kaçmaya çalıştıkları vurgulanır. Göçler sonucunda ise yaşanan sıkıntılar bitmemiş, Rum dilli olan Giritli göçmenler Anadolu'da öteki olarak bazı kesimlerce yaftalanmıştır.¹²

Anadolu'ya göçmeyip adada kalanlar ise azınlık durumuna düşmüştür. Bu haliyle Müslüman Giritliler için zor dönem başlamıştır. Son kertede mübadele anlaşması ile Anadolu'ya bu grup da göç edecek, adada barınamayacaktır. Bu

⁹ A.g.e., s. 121-129

¹⁰ A.g.e., s. 195.

¹¹ A.g.e., s. 196.

¹² A.g.e., s. 352-356.

haliyle kitap son söze girmeden önce mübadeleyi ve Girit'te geçirdiği aşamaları bize açıklamaktadır.¹³

Kitabın son sözünde (s. 371-373) ise Girit'in Osmanlı tarihindeki yeri ve Girit'te Osmanlıların yeri tayin edilir. Girit'ten göç etmek zorunda kalan ve bugün kendilerine Girit Türkleri adını koyan insanların durumu tespit edilir. Yazarların da ifade ettiği üzere Girit Türkleri, tarih içinde ilk olarak Osmanlı kimliğini, ardından Türk kimliğini adım adım benimsemişler, ekserisi Rum ana dilli olsa da topluluk olarak en zor şartlarda, yani Osmanlı sonrasındaki baskı dönemlerinde bile Türkçe resmi eğitim ve basın faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Bu bilinçle de Anadolu'ya gelişlerinden sonra da bir taraftan farklılıklarını içlerinde korumaya çalışırken, Türkçeyi de tam benimsemişler, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yaygınlaşan yeni modern ulus devlet kimliğiyle bütünleşmişlerdir.¹⁴ Nihayetinde de yazarların aktardığı üzere Giritli Türkler şöyle der; *"Bir kez vatan kaybetmenin acısını yaşadık. Bu kez buna izin vermeyeceğiz"*¹⁵ Bu bakış açısının ise Rumeli Türklerinin genelinde bulunan, kendine has milliyetçiliğin bir dışı vurumu olduğu söylenebilir. Nihayetinde bir başka yazıda Ortaylı'nın da dikkatimizi çektiği üzere Girit, Türk milliyetçiliğinin ilk yükseldiği yerlerdendir ve adalı göçmenlerin beraberinde getirdiği tarım teknikleri diğer muhacirlerin katkıları gibi, Cumhuriyetin kalkınmasına büyük değer katmıştır.¹⁶

Bu haliyle Girit tarihinin uzun serüvenini ana hatlarıyla vermeye çalışan kitap, toplamda 405 sayfalık bir başvuru eseri hüviyeti taşır. İş Bankası yayınlarından çıkan kitabın editörlüğünü önemli tarihsel çalışmalarından da bildiğimiz Ali Berktaş gerçekleştirmiştir. Kitap içeriğiyle birlikte yazarlarının da tespit ettiği gibi gerek yabancı gerekse de Türkçe literatürde benzersiz bir konuma oturmaktadır. Zira halihazırda Girit tarihiyle ilgili bu tarzda yani akademisyenlerin yazdığı ve bu haliyle birincil kaynaklardan beslenen bir popüler tarih çalışması ya hiç yoktur ya da gözden kaçacak kadar az çalışma bulunmaktadır.

¹³ A.g.e., s. 365-370.

¹⁴ A.g.e., s. 372-373.

¹⁵ A.g.e., s. 373.

¹⁶ İlber Ortaylı, *Girit Üzerine Bazı Notlar...*, Milliyet Gazetesi, 25.05.2014, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/girit-uzerine-bazi-notlar-1887375?sessionid=2>

